

хисному в рамках виробленої позиції у справі можуть бути розцінені як зловживання своїми правами. Прагнення захистити «честь мундира», небажання визнавати свої помилки, тенденційність здатні породити у дізнавача, слідчого, прокурора ідею про перешкоджання адвокатом встановленню істини.

Актуальним з огляду на це видається проблема розробки законодавцем більш чітких критеріїв, які можуть лягти в основу відсторонення захисника від участі у справі. Важливою гарантією додержання прав захисника могли б стати доповнення КПК положенням про необхідність узгодження подання слідчого про відсторонення захисника з прокурором або особисте внесення останнім такого подання, а також можливість оскарження рішення суду, винесеного щодо цього питання.

Надійшла до редколегії 02.12.02

М. Салтєвський, професор НЮА
України

Інформаційне забезпечення досудового слідства: теоретичний аспект

Досудове слідство — найважливіша стадія в кримінальному судочинстві. Її допустимо інтерпретувати двома сторонами діяльності: процесуальною та криміналістичною. Процесуальна сторона розкриває кількісні та якісні характеристики доказів, а головне — їх процесуальну форму: особистісну або речову. Тут слідча, організаційна та оперативна діяльність характеризується переважно інтелектуальними діями і технологічними прийомами прогнозування, версіювання, планування, розкриття і розслідування злочину взагалі та окремих слідчих дій.

Процесуальна сторона досудового слідства регламентує правове поле оперування засобами доказування, їх збирання, закріплення, дослідження і подання на досудовому слідстві. Вона розкриває пізнавальний характер процесуальної діяльності, в якій домінують головним чином логічні засоби розумової праці. Тому технічна сторона засобів діяльності залишається ніби в тіні, є такою, що сама по собі розуміється, оскільки інтелектуальні засоби мають неуречевлену форму знярядь праці.

Криміналістична сторона досудового слідства більшою мірою характеризує технології використання речових форм знарядь праці для виявлення, дослідження, матеріалізації та надання джерел доказової інформації адресату. Безсумнівно, інтелектуально-логічний компонент у таких технологіях присутній, але він є малоочевидним, його маскують інструментально-технічні процедури, а логічні засоби діяльності і засновані на них тактичні прийоми залишаються в тіні. Тому результати технічних процедур частіше за все матеріально очевидні і маскують неуречевлені логічні засоби діяльності, що є неочевидними і вимагають аналітичного дослідження. У пізнавальних процесах наслідок є більш наочним, ніж причина.

Дві сторони діяльності слідчого в сукупності утворюють процес збирання доказів на досудовому слідстві і забезпечують судове слідство «доказовим матеріалом»¹. Отже, досудове слідство виконує функцію інформаційного забезпечення судового слідства, яке досліджує й оцінює поданий доказовий матеріал і розглядає розслідувану кримінальну справу по суті. Звідси інформаційне забезпечення набуває нового звучання для розв'язання інформаційних ситуацій, що виникають при вирішенні єдиного завдання органами досудового і судового слідства — охорона прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, «швидке і повне розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування Закону» (ст. 2 КПК).

Забезпечення — це загальне широке наукове поняття, яке стимулює діяльність і є її структурним компонентом, що передує іншим структурним елементам предметно-перетворюючої діяльності, наприклад, слідчої, господарської, політичної, коли перед ухваленням рішення суб'єкт обов'язково одержує якусь порцію інформації ззовні. У цьому зв'язку інформаційне забезпечення набуває методологічного значення і діяльнісну сутність.

Розглянемо наближено пізнавальний процес у слідчій діяльності ухвалення процесуального рішення і покажемо методологічну роль забезпечення. Будемо виходити із двох аксіоматичних посилок: 1) процес пізнання (дослідження) — це відображаюча діяльність суб'єкта; 2) відображаюча діяльність, що змінює предмет пізнання (дослідження). Таку діяльність у криміналістиці називають предметно-перетворюючою, її механізм можна уявити так.

Як тільки в поле відчуття людини потрапляє об'єкт (предмет), що підлягає дослідженню, то перш ніж визначити: хто це, що це і прийняти рішення, як взаємодіяти або впливати на предмет, суб'єкт мимовільно відображає його, тобто власне «зчитує» інформацію, що

¹ Див.: *Потапов С. М.* Судебная фотография. — М., 1926. — С. 5.

лежить на поверхні, одержує порцію нових знань, тим самим створюючи проблемну ситуацію — впізнавання. Суб'єкт порівнює відображену інформацію зі слідами-знаннями, що зберігаються в його пам'яті, і вирішує проблемну ситуацію: як і коли з'явився в полі його інтересів сприйнятий органами почуттів предмет; прогнозує, які засоби і методи він має в даний момент, щоб почати діяти, і які є бажаними, щоб створити сприятливу обстановку дослідження і досягти бажаної мети.

Ця огрублена схема структури пізнавальної діяльності є характерною для слідчої діяльності на досудовому слідстві при розслідуванні злочинів, а попереднє одержання порції інформації про предмет, що пізнається, є структурним компонентом пізнавальної діяльності, який іменується інформаційним забезпеченням.

Забезпечити означає, постачаючи щось у достатній кількості, задовольнити кого-, що-небудь у якихось потребах // надати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування¹. Таке розуміння забезпечення має відтінок лише однієї з форм руху матерії — механічного², тобто зміна в просторі положення предмета, подати щось або постачити когось чимось означає, що треба перемістити предмет із одного місця в інше, де знаходиться суб'єкт пізнання. Це механічна процедура подання (переміщення) об'єкта дослідження адресату, наприклад, передача свідком слідчому інформації в будь-якій формі (усній, матеріальній), або витребування документів і предметів від підприємств, установ і т. под. Подавати докази можуть підозрюваний, обвинувачений, обвинувач, захисник, потерпілий, цивільний позивач і відповідач, а також будь-який громадянин (ч. 2 ст. 66 КПК). Фактично законодавець зводить процедуру подання доказів (ст. 66 КПК) лише до переміщення джерел інформації (засобів доказування) від одного учасника кримінального процесу до іншого. Ця механічна процедура, наприклад, привід свідка, затримання підозрюваного або передача речового джерела інформації слідчому сама по собі є малоінформативною і не породжує об'єктивної інформації (відомостей) про факти, що підлягають доказуванню. Для цього необхідно досліджувати матеріальне джерело, допитати свідка, підозрюваного, оглянути надану річ, знаряддя. Потім одержану інформацію слід матеріалізувати і надати їй одну з процесуальних форм доказів — особистісних або речевих (ст. 65 КПК).

Наведене свідчить про те, що діяльність суб'єктів досудового слідства є складною і багатогранною, її сутність законодавець зво-

¹ Див.: Словник української мови. — К., 1972. — Т. 3. — С. 18.

² Див.: Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. — 2-е изд. — Т. 20. — С. 529.

дить до збирання і подання доказів (ст. 66 КПК). Дійсно, головною метою слідчої діяльності на досудовому слідстві є насамперед збирання, дослідження доказів, їх оцінка і обґрунтування зібраними доказами версії обвинувачення, побудованої слідчим, тобто фактично розкрити і розслідувати злочин і у такий спосіб забезпечити судове слідство доказовим матеріалом. Однак це не кінцева мета кримінального судочинства. Розкриття і розслідування на досудовому слідстві не вирішують справу по суті, а лише забезпечують суд якісним доказовим матеріалом і створюють судовому слідству сприятливі умови для розгляду справи по суті. Суд у судовому слідстві розгляне справу по суті: підтвердить версію обвинувачення, спростує її, висуне і доведе нову або встановить, що доказів зібрано недостатньо, і поверне кримінальну справу на дослідження.

Стає очевидним, що судова реформа в Україні розкрила істинно демократичний механізм судової гілки влади, коли органи досудового слідства (ст. 102 КПК) лише збирають докази для суду, а суд насправді судить і розглядає протиправні ситуації по суті: хто вчинив діяння, яка його вина і якого він має зазнати покарання; хто потерпілий, якої йому завдано шкоди і хто повинен її відшкодувати.

Звідси збирання доказів і подання їх судовому слідству є основною діяльністю органів дізнання і розслідування. Чим повніше і якісніше буде подано суду доказову інформацію, тим ефективнішою буде його робота в напрямку зміцнення законності й правопорядку.

Однак засоби збирання доказів на досудовому слідстві законодавцем розкриті недостатньо, увагу звернено лише на процесуальні засоби збирання (глави IX–XVIII КПК), які можна інтерпретувати як специфічну соціальну, пізнавальну діяльність, здійснювану уповноваженими особами досудового слідства в рамках процесуального закону.

Збирання доказів законодавець пов'язує з поданням (ст. 66 КПК), тобто передачею зібраних доказів суду. При цьому термін «подання» не пояснено в ст. 32 КПК, а пояснення «окреме подання», «касаційне подання» виключені законодавцем у 2001 р. Це наводить на думку, що подання — не тільки процесуальний документ, а й нове поняття інформаційного суспільства, що має два тлумачення: а) подання — це структурний компонент розумової пізнавальної діяльності та б) подання — це функція суб'єкта збирання доказів, яка полягає у поданні джерелу і відображуваній ним інформації наочності та очевидності.

Подання як компонент інтелектуальної діяльності можна розкрити при аналізі його структури (див. схему).

Інтелектуальна діяльність слідчого (суб'єкта), як і будь-яка предметно перетворююча пізнавальна діяльність, спрямована на

виявлення	закріплення	подання	дослідження	оцінка
викриття	легалізація	інформаційне забезпечення	пізнавальна діяльність, отримання нових знань	

одержання порції нового знання. Її структура є дискретною (етапною), огрублено в ній місце інформаційного забезпечення-подання передує дослідженню та оціночній діяльності доказового матеріалу.

У специфічному процесі пізнання-доказування інформаційне забезпечення завжди передує операціям з доказовою інформацією, оскільки, спостерігаючи предмет дослідження, суб'єкт мимовільно відображає його і тим самим створює проблемну ситуацію впізнавання. Вирішуючи останню, суб'єкт порівнює її з власними знаннями, «зважує» і оцінює свої можливості: як взаємодіяти і чим впливати на об'єкт пізнання, чи достатньо наявних сил і засобів у суб'єкта. Лише оцінивши і вирішивши ситуацію інформаційного забезпечення, суб'єкт вирішує діяти, тобто як досягти поставленої мети, наприклад, спонтанно за орієнтуванням затримати озброєного злочинця.

Лише в тих випадках, коли суб'єкт дослідження не може впізнати об'єкт, що спостерігається, і вирішити інформаційну ситуацію внаслідок відсутності знань або життєвого і професійного досвіду, він звертається до фахівця, інформаційно-довідкових систем, різних оперативних і криміналістичних обліків, тобто здійснює інформаційне забезпечення самостійно.

Слід зазначити, що інформаційне забезпечення слідчий може замовити, наприклад, викликати фахівця і одержати консультацію, призначити судову експертизу, доручити органу дізнання провести оперативне спостереження за підозрюваним і т. под. Таке інформаційне забезпечення є технологією одержання інформації з різних зовнішніх джерел, тобто фактично процедурою збирання і подання доказової інформації (ст. 66 КПК), вона завжди спостерігається, а одержувана інформація є очевидною.

Іншими є сутність і розуміння інформаційного забезпечення, коли суб'єкт пізнання використовує інформацію, яка зберігається в його пам'яті. Тут процедура забезпечення майже завжди залишається неусвідомленим явищем, що виникає внаслідок відображення органами чуттів об'єкта, як тільки він потрапляє в поле інтересів суб'єкта пізнання. Звідси таке інформаційне забезпечення допустимо інтер-

претувати як компонент інтелектуального, спеціального пізнання, здійснюваного у формі процесуального доказування¹.

Іноді інформаційне забезпечення плутають із криміналістичним. Криміналістичне забезпечення — нове поняття, яке з'явилося у зв'язку із виходом у світ підручника за редакцією професорів Т. Авер'янової та Р. Белкіна. У ньому забезпечення розуміється як «система криміналістичних знань і заснованих на них навичок і вмінь використовувати наукові й криміналістичні рекомендації, застосовувати криміналістичні засоби, методи і технології їх використання з метою запобігання, виявлення, розкриття і розслідування злочинів»².

У зміст забезпечення Р. Белкін включає: криміналістичні знання, криміналістичну освіту і криміналістичну техніку.

Навряд чи можна погодитися з таким широким тлумаченням криміналістичного забезпечення, тим більше інформаційного. Це семантично близькі поняття, але логічно різні за змістом і функціями. Перше є більш широким, багатоелементним за змістом, друге — одноелементне і виконує лише функцію забезпечення прийняття рішення перед дією суб'єкта. Інформаційне забезпечення — це структурний компонент розумової діяльності, породжений інформаційним суспільством, де діють закони інформатизації і комп'ютеризації (Закон України «Про інформацію»). Наведене вище дозволяє назвати специфічні особливості інформаційного забезпечення, якими воно відрізняється від криміналістичного:

- інформаційне забезпечення — це компонент дослідницької пізнавальної процедури одержання інформації, відсутньої в адресата;
- інформаційне забезпечення — це попередня процедура одержання необхідної інформації суб'єктом досудового слідства перед провадженням слідчої дії *або оцінкою її результатів, перед прийняттям* процесуального рішення почати діяти;
- інформаційне забезпечення — це створення умов реалізації принципів інформації: відкритості, доступності, об'єктивності, повноти, точності і вільного обміну (ст. 5 Закону України «Про інформацію»);
- інформаційне забезпечення — це діяльність із здійснення принципу наочності, що забезпечує єдність сприйняття і абстрактного мислення.

¹ Див.: Теория доказательств в советском уголовном процессе 2-е изд., испр. и доп. — М., 1973. — С. 287, 324.

² Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного следствия / Под ред. проф. Т. В. Аверьяновой и проф. Р. С. Белкина. — М., 1997. — С. 64.

Це філософсько-дидактичний принцип, на нього першим звернув увагу С. Потапов. Він писав, що мета криміналістики не тільки в сприянні розкриттю злочинів, як вчинених і таких, що готуються, а й у поданні суду наочного доказового матеріалу стосовно такого роду предметів або подій¹.

Отже, інформаційне забезпечення — це подання досудовим слідством суду доказового матеріалу, сутність якого допустимо інтерпретувати як компонент інтелектуальної слідчої діяльності або як функцію суб'єкта збирання доказів і надання джерелу та відображуваний ним інформації наочності й очевидності.

Надійшла до редколегії 27.11.02

В. Синчук, перший заступник прокурора Харківської області

Криміналістична класифікація вбивств

Важливою особливістю сучасного етапу формування окремих криміналістичних методик є необхідність його здійснення на підставі відповідних базових положень криміналістичної класифікації злочинів. І це не випадково, оскільки відсутність стрункого, логічно завершеного опису класифікаційних побудов об'єктів дослідження значно стримує розвиток криміналістики, негативно позначається на якості її розробок та ефективності впровадження наукових результатів у практику. Саме в цьому вбачається одна з найбільш актуальних проблем удосконалення методики розслідування злочинів взагалі і вбивств зокрема.

Тому найпершим із нагальних завдань, що постають перед ученими-криміналістами, слід вважати необхідність розробки принципів, процедур та інших аспектів побудови і використання криміналістичних класифікацій злочинів.

Концептуальною засадою запровадження категорії «криміналістична класифікація злочинів» є розуміння необхідності, з одного боку, здійснити її розмежування з кримінально-правовою класифікацією, а з іншого — забезпечити формування чіткої системи окремих криміналістичних методик. Справа у тому, що інтеграція наук кримінального циклу не могла не позначитися на відповідній ед-

¹ Див.: Потапов С. М. Вказ праця. — С. 5.